

НЕШТА ТУТ САБАКАМ СМЯРДЗІЦЬ

I

Таварышу колішняе Пінскае брыгады, пазней улану¹ пану Саросіку, што пакаштаваў хлеба не з аднае печы, урэшце апрыкла спяваць чужую песню ды ездзіць на чужым вазку. “Гм, – падумаў ён, – навошта мне жыць па чужых кутах, чакаць з нябожчыкаў чаравікаў, а тым часам рваць свае боты. Вярнуся я лепш ва ўласны, хоць і цесны дом ды буду чакаць там, калі загляне сонца і ў наша ваконца. Бо ж нездарма людзі кажуць, што ўсюды добра, а дома найлепей”.

У спадчыну ад бацькі яму застаўся неблагі шляхецкі маёнтак у Наваградскім ваяводстве, але ён і два ягоныя браты дастаткова абцяжарылі яго даўгамі. Браты загінулі, а ён нават не ведаў, каму маёнтак дастаўся. Бо хоць два гады таму ён выпадкам двойчы праходзіў непадалёку ад бацькоўскае загроды, ды не толькі заскочыць, але нават атрымаць якую вестку адтуль не меў часу: туды – гналіся, назад – уцякалі². Нягледзячы на гэта, ён цягнуўся да роднага краю; мажліва, і нешта іншае яшчэ вабіла яго туды. Пан Маргулец, блізкі сусед і далёкі сваяк, меў адзіную дачку. Калі пан Антось рушыў у войска, ёй было толькі няпоўныя чатырнаццаць гадоў. Ён за яе – значна старэйшы, бо яму ўжо няраз ксёндз-граматык паўтараў: “Маеш вусы, а не ведаеш пенсы³”. Ды, не зважаючы на гэта, прыемна было пайсці разам ці то ў ягады, ці то ў грыбы, ці ў арэхі, калі прыязджаў ён з Жыровіцкіх школаў на святога Пятра на двухмесячныя вакацыі. Цяпер, хоць пан Антось і навучыўся на службе кахаць па-жаўнерску, гэта значыць, стала і аддана, пакуль змена кватэр не прыходзіць, няраз яму, аднак, прыгадвалася Марылька.

“Хто ведае, – думаў сам сабе, – а можа яна, як абыцала, чакае мяне?” Так яму стукала сэрца, але розум адказваў на гэта: глупства, глупства! Калі паненцы і вымавіць “Мне дваццаць гадоў!” цяжка, дык чакаць трыццаці – пакута; а вось ужо каля дзевятнаццаці гадоў, як ён развітаўся з Марылькаю.

Ведаў пан Антось: трэба слухацца розуму, але і сэрцу цяжка не давяраць, калі яно пачынае сваё цвердзіць і на довады розуму заўсёды патрапляе знайсці нейкае “а можа”. Адным словам, пэўнае таёмнае пачуццё насуперак развагам розуму шаптала яму, што Марылька будзе ягонаю; і яно не ашукала. Марылька, хоць ужо не Марылька Маргульцоўна, а пані Марыля Сапоцькава, папраўдзе была вольнаю, калі ён вярнуўся, бо аўдавела.

“Тым лепей, – падумаў пан Антось, – ва удоваў хлеб гатовы”.

Пані Сапоцькава міла прыняла даўняга знаёмага, прыняла яго ў ягоным уласным доме, дзе жыла як уладальніца закладу нябожчыка мужа. Пан Антось не меў чым аплаціць заклад, пані Сапоцькава – за што набыць яго ва ўласнасць на імя свае адзінае дачкі. Кантракт на заклад, як казалі, не фармальна быў складзены. Суседзі прадбачылі пэўны судовы працэс. Пан адвакат, што здаўна меў ахвоту бараніць інтарэсы пані Сапоцькавай, аблізваўся, марачы пра solaryji⁴ ды пра мажлівасць часта бачыцца з паняю. Сам нават, няпрошаны, прыехаў папярэдзіць пра пагрозлівую небяспеку і прапанаваць свае паслугі як сябра нябожчыка мужа. Аднак спрэчныя бакі выкінулі ўсім фартэль, бо цішком паразумеліся. Замест суда яны даручылі справу ксяндзуплябану. Ён тройчы аб‘явіў з амбону пра заручыны, а пазней яўна і зусім зразумела ўсім і кожнаму звязаў іх епітрахіллю.

II

Пятнаццаць гадоў прайшло з тае хвіліны. Панству Саросікам Пан Бог спрыяў ва ўсім, апрача дзяцей. Хоць пан Антось быў яшчэ не стары, здаровы, моцны, і пані Марыля, параўноўваючы яго з нябожчыкам, не мела права сказаць словамі ўкраінскае песні: “Лепшы абед, чым вячэра”.

Пан Антось, напачатку памучыўшыся гэтым колькі гадоў, пасля змірыўся і, любячы падчарку Юзю як уласнае дзіця, забыўся нават пра так горача жаданага колісь спадкаемца па мячы.

Юзя не дарэмна спявала:

Каліна-маліна чырвона фарбуе,
Мне людзі кажуць: яна твар малое.
Я ж ні фарбавана, я ж ні малявана,
А толькі матуляю добра выхавана.

Каліна і маліна хутчэй бы ў яе маглі пазычыць красы. Ледзь споўнілася ёй шаснаццаць гадоў, а як пакажацца ў парафіяльным касцёле на імшы ці то на фэсце альбо на кірмашы, дык хлопцы за ёй роем хадзілі. Але не толькі моладзь не зводзіла з яе вачэй. Пан прэзідэнт (хоць і жанаты чалавек, хоць за сваёю жонкаю насіўся, як кот за салам, пакуль ажаніўся) яе то выдаваў замуж, то разводзіў, то аддаваў у кляштар, то краў яе з-за кратаў, і хоць яму ўжо даўно сорак стукнула, пазіраў на Юзю ў касцёле, як Паліфем на Галатэю⁵, бо, таксама, хоць і не ростам ды сілаю, аднак быў падобны на Паліфема. Дзіўная рэч! Ёсць асобныя людзі, якія маюць сэрцы, падобныя на плацінавую губку: погляд пекных вачэй дзейнічае на іх, як вадарод пры кожным яго

подыху. Паф! І ўжо гараць, але ніколі згарэць не могуць. Падобнае сэрца меў пан прэзідэнт.

Юзя бачыла, што ён нязменна на яе з першае лаўкі азіраецца, і міжволі таксама на яго паглядала, пэўна ж, не зачараваная прыгажосцю, а звычайна, як дачка агульнае матулі Евы, з цікаўнасці. Так, напрыклад, нібы кожны з вас, чытачы, пазіраў бы на егіпецкую мумію. Ды пан прэзідэнт меў у грудзях не духмяныя гумны, а як мы ўжо казалі, сэрца, здольнае лёгка ўспыхваць, нібы губка ў хімічным крэсіве, хоць не з такога, можа, шляхетнага металу, як плаціна, што доўга не акісляецца. Сэрца ягонае, калі можна так сказаць, падобна на плаціну, як вугаль на дыямент; аднак жа хімікі даводзяць, што і дыямент з’яўляецца вуглём, ці то скрышталізаваным вугельчыкам.

Пан прэзідэнт бачыў, што Юзя ад кніжкі для набажэнства на яго вочкамі страляе, што нават ён адзін толькі такі шчаслівы з усёй моладзі (бо трэба ведаць, што пан прэзідэнт, хоць бы і дажыў да Мафусаілавага⁶ веку – маладым памрэ), і падумаў сабе: “Закахалася у мяне, небарака, будзе мая! Толькі гэты Саросік, старая шарпентына⁷, замураваўся ў хаце, як слімак на зіму ў шкарлупіну, ледзь на імшу ў касцёл альбо на фэст вылезе! Як гэта да яго ўбіцца? Гм! Цяжка, але – хай яго д’ябал – мушу”.

III

Праз колькі дзён на дзядзінец пана Саросіка закацілася каляска на рысорах, якую цягнулі тры худыя канякі, бо пан прэзідэнт прызвычаіўся быў, прадаўшы на корані авёс, потым гамеапатычна карміць коней. Прыехаў ён уласнаю асобаю, хоць – праўду кажучы – не цалкам уласнаю, бо пачаўшы зверху ад валасоў да лытак унізе, не адну рэч знайшоў бы чужую.

Пан прэзідэнт, што ў фінансава-крэдытных аперацыях быў настолькі ж адмысловым, як і ў каханні, недарма славіўся хітрасцю: мала таго, што, хочучы стукнуць па сабаку, кій знайшоў, але задумаў дзве сарокі за адзін хвост злавіць: убіцца ў дом пана Саросіка і ў яго ж пазычыць грошай на прэзенты для Юзі. Думка, якая чыніць гонар Асмадэю, была ім і падказаная! Ды пан Саросік насіў крыж з ладанкамі на грудзях, як *sodalis Marianus*⁸, меў таксама на калку, атрыманую у спадчыну ад продкаў, з крыжыкам на галоўцы, шаблю-аўгустоўку; дык адразу нутром адчуў д’ябла, і хоць яму было амаль шэсцьдзсят, аднак гатовы ў патрэбе і ад большага зуха, чым пан прэзідэнт, аджагнацца з дапамогаю двубою. Але на гэты раз не было прычын палохацца падобных крайнасцяў. Пан прэзідэнт ніколі так далёка справу не

заводзіў, бо хоць няраз выклікаў на двубой, аднак толькі тых, у кім быў пэўны, што адмовяць.

На змярканні пан Антось, ходзячы па хаце, адмаўляў манаскую каронку. Пані Марыля дапрадвала кудзелю з першых пачосаў, а Юзя з чалядкаю віла ў вянкi цыбулю, бо была гэта восень.

Па размяклай ад частых дажджоў зямлі не чуваць было тарахцення, і толькі тады заўважылі, што нехта прыехаў, калі пан прэзідэнт вылазіў з каляскі. Юзя хацела ўцячы, але было ўжо позна: адны толькі дзверы вялі ў сенцы, а ў іх ужо чуўся голас госця; дык яна шмыгнула адно ў каморку, паправіла валасы, зашпіліла гарсэцік, адкасала рукавы, спешна памыла рукі ды схавалася за вялікаю дубоваю шафаю. Хоць была яна заслоненая ад госця сцяною і шафаю, але ейныя шчокі гарэлі, як чырвоны бурак, – можна паўміскамі ракі збіраць. То паглядала на пафарбаваныя цыбуляю пальцы, то зноў раптоўна хавала іх пад фартушок, нібы баялася, каб госць праз сцяну не ўбачыў.

Пан прэзідэнт сыпаў як з рукава кампліменты гаспадарам дому: як колісь іхнія бацькі жылі ў суседскай згодзе і сяброўстве, як ягоны тата, што звычайна казаў сваім кліентам: “Дык мосьці абадзёю, перавярні карту Матулю і ўбачыш, якая твая справа”, заўсёды ўсе справы родаў Саросікаў, Маргульцаў, Сапоцькаў падтрымліваў і г. д. і г. д., а сам тым часам аглядаў хату. Урэшце дадумаўся, што Юзя мусіла знайсці норку ў каморцы.

Хітры ліс ведае, дзе ракі зімуюць, дык паказваючы, што нібыта адно толькі па справе прыехаў, паведаміў пану Саросіку пра жаданне перагаварыць з ім сам-насам і, не чакаючы адказу, пайшоў у каморку.

Юзя, бачачы, што нічога не зробіш, мусіла, як выкінуты вадою суслік, вылезці са свае схованкі, бо пан прэзідэнт, не лыкам шыты, кінуўшы поглядам па каморцы, ішоў у самы далёкі яе куток, пэўна, каб ягоную гутарку з панам Саросікам хто з прысутных у першым пакоі не падслухаў, дык высунулася небарака з-за шафы, – чырвоная ажно па вушы ды бялкі вачэй. Але ўбачыўшы, што гэта пан прэзідэнт, стала больш смелаю. Падняла нават апушчаныя ўдол вочы, бо як у касцёле, так і тут цікаўнасць жаночая перамагла дзявочую сціпласць.

Пан прэзідэнт паправіў зялёныя акуляры, злёгка прыгладзіў штучны чуб, пацягнуў з-за хусткі каўнерык аж да самых вушэй, накагуціўся і хацеў ужо выпаліць складзены ў дарозе напышліва-лёгкі плоскі камплімент, як тут пан Саросік, што спяшаўся на дапамогу Юзі, усунуўшыся між ёю і панам прэзідэнтам, прыняў грудзьмі прызначаны падчарцы замашысты паклон. Акуляры са званам паляцелі на зямлю, чуб задраўся, як саламяная стрэшка пад час буры.

Юзя, забыўшыся пра пафарбаваныя цыбуляю пальцы, закрыла далоняю рот, каб не порскнуць гучным смехам пад нос госцю, і, хаваючыся за айчыма, уцякла за дзверы.

Пан прэзідэнт спачатку крыху збянтэжыўся ад неспадзяванага сутыкнення, але гэта не ўпершыню для яго шукаць выйсце з нечаканых сітуацый, дык прыгладзіў чуб, узяў з рук пана Саросіка, што перапрашаўся, акуляры, спешна акульбачыў імі нос і, паўтараючы “нічога, нічога!”, пазіраў на Юзіны ўцёкі.

Пан Саросік, закончыўшы свае прабачэнні і хочучы як хутчэй завяршыць справу, каб пазбыцца няпрошанага госця, дадаў:

– Слухаю, што называецца, загады Яснавяльможнага прэзідэнта.

– Змушаны непрадбачанымі акалічнасцямі, а менавіта неабходнасцю аплаты закладу мае жонкі, з якою, страціўшы надзею мець нашчадкаў, разводжуся, – апошнія словы ён сказаў так моцна, што іх чулі ўсе ў першым пакоі, – я вырашыў прадаць альбо здаць у арэнду мае Ліхаштурхі. Маю мноства канкурэнтаў, але гэта людзі, якія хочуць без грошай купляць маёнткі! Сум толькі наводзяць на мяне сваімі пытаннямі пра мапы, рэвізскія казкі, інвентары нерухомасці, вопісы... Нібыта мае Ліхаштурхі дзесьці на месяцы знаходзяцца, і яны не маглі іх, не стамляючы мяне гэтымі дробязямі, уласнымі вачыма агледзець!

Ходзяць чуткі, што Васпан дабрадзея пан ротмістар⁹ – грашавіты чалавек, мае значны капітал наяўнымі; а ведаючы ягоную старопольскую жаўнерскую шчырасць і вядомую на ўсю Літву добрасумленнасць, надзвычай прагну мець з ім справу.

– Кіньце жартаваць! Кіньце жартаваць, Яснавяльможны мосці дабрадзею, што называецца, з шарачковага шляхціца! *Купіў бы село, але грошэй гало!*¹⁰ А і на арэндзе, што называецца, мосці дабрадзею, *не мая Калета і не маі лета*. Ужо і з гэтай убогай гаспадаркай чалавек хутка, што называецца, не будзе ў стане справіцца.

– То, можа, пан ротмістар захоча засведчыць мне сваю прыхільнасць, суседскую падтрымку... пазычыць мне пару тысяч дукатаў?

Пан Антось з усімі трымаўся правіла: “не пазычай – злы абычай”; тым больш не меў ахвоты даваць пану прэзідэнту, што, як станам фінансавых спраў, так і залішняй у іх добрасумленнасцю, не найлепшую меў славу. Дык адступіўшы два крокі назад, ён абхапіў абаручскроні і, ківаючы галавою то ў адзін, то ў другі бок, залемантаваў:

– Пару тысяч дукатаў!.. *Одкуль мене іх взяці*, што называецца! Ці ж я жыву альбо д’ябал, *каб меў толькі грошэй!*

– Пан ротмістар-дабрадзея, як бачу, не мае ласкі паверыць мне! Гэта, пэўна, з прычыны фальшывых чутак, што распускаюць мае

непрыяцелі ды канкурэнты на Ліхаштурхі, каб іншых зацікаўленых пазбавіцца. Я не спадзяваўся, каб пан ротмістар, які ведае свет і людзей, дазволіў увайсці падобным беспадстаўным плёткам у ягонае шляхетнае сэрца!.. Усё належным чынам апішам, мае Ліхаштурхі чыстыя, як бурштын, гэта можна з актаў пераканацца, апрача запісу на жонку (каб выплаціць якой і хачу, уласна, узяць пазыку), – нічым не абцяжараныя.

“Гавары дай показывай, ведаюць суседзі, як хто жыве”, – падумаў пан Антось, а ў голас дадаў:

– Не маю, мосці дабрадзею, што называецца, не маю! Ёсць там у мае гаспадыні ў скрынцы якая капейчына, дык і то на днях трэба везці ў Гародню пану дэпутату ў якасці платы за геральдычныя дакументы!

Каб гэта нашыя даўнія соймакавыя часы! Не трэба было, што называецца, радаводаў, пасведчанняў, прашэнняў! Кожны кармазын¹¹ ведаў адзін пра другога лепш за ўсе на свеце герольдыі, хто ад каго паходзіць, адкуль мае тытул, які мае герб! Няхай бы гэта які чужак, мосці дабрадзею, што называецца, паказаўся на сойміку пры карабелі¹², дык паведамлілі б яму адразу: “калі не поп, не ўбірайся ў рызу” і далі б такі набілітацыйны дыплом на ягоным уласным пергаменце, каб і дзесятаму заказаў! А цяпер, што называецца!..

І замоўк, ківаючы галавою.

– Мне на невялікі тэрмін трэба! Бо гэтымі днямі згаваруся ці з тым, ці з іншым пра продаж альбо арэнду маіх Ліхаштурхаў. А цяпер на ўсякі выпадак, каб пазбавіцца мажлівых цяжкасцяў, я ўзяў крыху сталовага срэбра, якое магу пану дабрадзею для пэўнасці пакінуць з умоваю, што калі б – чаго і дапусціць нельга – не згаварыўся ні з кім пра продаж маіх Ліхаштурхаў, дык часткамі выкупляць буду.

– Ці ж я Валабрынскі альбо Петта! Мосці дабрадзею Яснавяль-можны прэзідэнт, што называецца, каб я на заклад грошы пазычаў! *На што мне гэтое! Мой бацько того не рабіў і я не буду*, што называецца.

– Няхай на маю прапанову пан ротмістар не крыўдзіцца: іншыя часы, іншыя звычаі. Цяпер радавіты шляхціц не саромеецца быць рамеснікам, пан з паноў – фабрыкантам альбо купцом; чаму ж сорамна пазычыць на заклад пад прыстойныя працэнты. Аднак жа і бацькі нашыя бралі маёнткі ў заклад! Уся розніца, што тут рухомы, а там нерухомы маёнтак пад заклад пазыкі служыць. Няхай пан ротмістар падумае... з жонкаю параіцца.

І пакінуў задуманага Саросіка ў каморцы, а ўваходзячы ў першы пакой з ветлівым паклонам, паведаміў пані ротмістравай, што муж хоча перагаварыць з ёю.

Пані Саросікава ўжо даўно ў касцёле, на кірмашах заўважыла, што Юзя трапіла на вока пану прэзідэнту, чула цяпер усю размову і думала сабе: “Калі разводзіцца, каб Юзі Ліхаштурхі апісаць, – дык гэ-та было б паўбяды: няшмат, зрэшты, яму на гэтым свеце належыць, а як памрэ, дык застаўшыся маладою ўдавою з гатовым ладным кавалкам хлеба, лёгка знойдзе сабе мужа, які б ёй тыя колькі гадоў шмат-тыднёвага посту шчодро-асвечаным узнагародзіў”.

Думаючы гэтак, яна адразу паведаміла мужу, што згодна прыняць заклад і, адчыніўшы куфар, проста выцягнула торбачку з рублямі.

Пан Антоць быў з тае пароды людзей, што падчас ваганняў у дробных рэчах, калі іх хто апярэдзіць словам альбо чынам, ахвотна ідзе за ім, захоўваючы гарт духа дзеля важнейшых справаў. Дык махнуў рукою, нібы хацеў сказаць: “няхай будзе так”, а потым дадаў:

– Але ж, галубка, што называецца, трэба ж перш-наперш срэбра паглядзець, узважыць.

Тымчасам лёкай, пакліканы з сенцаў загадам пана прэзідэнта, унёс вынятую з каляскі скрынку з срэбрам, паставіў яе ў каморцы на сталі і сам выйшаў.

Пакуль пані ротмістрава аглядала срэбра, важыла яго на бязмене, прэзідэнт пайшоў да Юзі, якая апамятаўшыся ад ранейшае збянтэжана-насці ды ўволю насмяяўшыся з прывітальнае прыгоды пана прэзідэнта, зноў узялася віць цыбулю. Ubачыўшы яго, Юзя яшчэ раз, не маючы моцы стрымацца ад пустога смеху, схіліла галаву. Ён, каб мець магчымасць зблізку глядзець ёй у вочы, нахіліўся да купы цыбулі і, далікатна падняўшы адну з іх за хвосцік ды падаючы яе Юзі, сказаў патэтычным тонам:

– Мне здаецца, што бачу Флору¹³, якая віе з ружаў гірлянду.

Юзя, што з кожным незнаёмым хлопцам, хоць і ў лапцях, абы толькі не выродлівы які, не мела б адвагі строіць жарты, у пане прэзідэнце ж бачыла хутчэй прычыну да цікавасці і смеху, чым хвалявання, дык, гучна порскнуўшы, адказала:

– Ды ці ж я такая тоўстая як панна Флора?

– Не ведаю, які з мастакоў так невыгодна паказаў пані багіню кветак, у якой міфалогіі пані бачыла Флору з празмернаю вагою.

– Да міфалогіі мы яшчэ ніколі не ездзілі, але панна Флора прыязджала да нас пазаўчора, а мінулаі восенню – з матуляю, каб пазычыць грошы ў татулькі, дык тое праўда, што яна прывозіла шмат розных кветак з Лупічына з аранжарэі, ці як там яна называла.

– Перапрашаю, не з гэтай Флорай думаў я параўнаць пані, і не лупічынскія кветкі навеялі мне маё параўнанне.

– То мусіць наша цыбуля ружамі пахне?

– У тваіх пекных ручках, пані, усё метафарызуецца, перараджаецца, расквітае, райскі пах мае.

Юзя падумала сабе: “Ці ён звар’яцеў, як нябожчык Трускоўскі, ці напіўся”, а ў голас дадала:

– Ці ж я той жыд, што ў Сцечы на кірмашы, паказваючы фокусы, людзям у вочы туман пускаў, стужкі з носа выцягваў, наеўшыся паклі, а яйкі ў грэцкія крупы перамяняў?

– Ты, пані, большая чараўніца, у твае прывабнасці большая моц, чым у Бога альбо Пінэці¹⁴.

– Ды адчапіся, пан, дай мне святы спакой! Вось прыгожа чараўніцаю мяне называць! Ды Бога яшчэ ў гэтыя справы блытаць, даў бы пану ксёндз Фалькоўскі, каб тое чуў.

Пані Саросікава ўсміхалася, слухаючы размову дачушкі з панам прэзідэнтам, радавалася, што ейная крывінка, хоць амаль не бачыла чужых людзей, такая смелая ды гаваркая.

І пан ротмістар усміхаўся, але іншым смехам, хоць і не хадзіў ён у маладосці далей як да граматыкі¹⁵ ў айцоў-базыльянаў жыровіцкіх, але буколікі Вергілія колісь перакладаў; а на вайскавай службе, якая з’яўляецца найлепшаю школаю жыцця для таго, хто ўмее з яе карыстаць (бо ўсе элементы прыводзіць у такое шчыльнае сутыкненне, блытаючы ўсе станы і адукацыі), ён прызвычаіўся ўсё, што можна было, заўважаць і цешыцца ім безадносна да асобаў.

Срэбра было ўжо ўзважанае, прэзідэнта папрасілі, каб ён пераканаўся ў правільнасці. Умовы пазыкі склалі лёгка, бо прэзідэнт згаджаўся на ўсё, запісалі іх у двух асобніках ды адлічылі грошы.

Пан прэзідэнт меў вялікую ахвоту пабавіцца яшчэ, але, нягледзячы на намёкі з ягонага боку, мірганні ды жэстыкуляцыю жонкі, пан ротмістар паказваў, нібыта нічога не разумее, ні пра што не здагадваецца. І хоць з-за абавязковай ветлівасці прапанаваў прэзідэнту зэдлік, сам сесці не хацеў ды, чынячы нечуваны гвалт над сваёю схільнасцю да гаворкі, такой звычайнай кожнаму старому ваяку, на звароты пана прэзідэнта толькі кланяўся.

“Гэта так, што называецца”, альбо “не, мосці дабрадзею”, – адказваў; нарэшце, пачаў абыходзіцца аднымі толькі гукамі: “гм”, “ну”, ківаннем ды пацэпваннем плячэй.

Пані Марыля, што ў дробных сумнеўных справах смела стаяла на сваім, ведала альбо, хутчэй, адгадвала волю мужа, пакуль ён выкажацца, аднак заўсёды адчувала ягоную зверхнасць над сабою ва ўсіх адносінах: зверхнасць розуму, веданне жыцця і моцную волю, што змушала жонку падпарадкоўвацца, дык калі ён рухам ці словам даваў зразумець сваю думку, – і не наважвалася ёй пярэчыць. Не да густу

было ёй вельмі халоднае мужава абыходжанне з прэзідэнтам, аднак маўчала, як вады, маўляў, у рот набраўшы.

Пан прэзідэнт – рад не рад – а мусіў з’язджаць. Развітваючыся, ён сказаў:

– Спадзяюся, што панства будзе мець ласку наведаць мае Ліхаштурхі.

– Высокія парогі на нашыя ногі, што называецца, мосці дабрадзею Яснавяльможны прэзідэнт, *куды нам до гэтаго*, нам, што нідзе не бываюць, мы прызвычаліся дома ўзапечку сядзець!

– Да гэтага часу можна было тое прабачыць, але цяпер, маючы такую прывабную дачушку на выданні, грэх быў бы, недаравальная скупасць утойваць яе, хавацца з такім скарбам ад людзей.

– На выданні? *Ана дзеця малое*, што называецца, не марачы галавы, васпан дабрадзею, *дзеўчаці* такою гаворкаю, няхай спачатку навучыцца *кудзелю прасьці, яйца под куры класьці, сыры робіці, есьці ва-рыці*, а як час прыйдзе, дык добрую кабылу, што называецца, купцы і ў стайні знойдуць.

– Мне, перадусім, дазволь, пан ротмістар, зрэдчас наведвацца.

– Вялікі гонар, мосці дабрадзею, шарачковаму шляхціцу; адно што не будзе каму бавіць Яснавяльможнага прэзідэнта, *заложыўшы рукі сядзець і глядзець*, – мы, што называецца, не маем часу.

IV

Пан прэзідэнт, хоць і холадна прымаў яго ротмістар, пачаў аднак наведвацца да яго. То пад выглядам выкупу часткі закладзенага срэбра, ці то з прабачэннямі, што рэшту не выкупляе, але заўсёды з заляцаннямі да Юзі. Тая, бачачы яго заўсёды ў прысутнасці бацькоў, бо зіма збірала вечарамі сямейнікаў у пакоях, хутка асвоілася з ім. Ад прыроды вясёлая і, лічачы яго хутчэй бясполым аўтаматам, надзеленым рухам ды моваю, чым чалавекам, мужчынаю, яна сабе жартавала з яго. Ён, закаханы да ачмурэння, як гэта часам здараецца са старымі юрліўцамі, усё прымаў за чыстую манету. Маці, пэўна, забыўшыся пра тое, што сама колісь была маладою ды што няварта наліваць маладое віно ў стары посуд, брала ягоныя падробкі выведзеных з ужытку банкаўскіх білетаў таксама за добрую манету і шчыра цешылася, што ейная дачка будзе паняй прэзідэнтшай, уладальніцай Ліхаштурхаў. Думаючы гэтак, яна дакарала часам яе за дзіцячую фамільярнасць з панам прэзідэнтам, даводзячы, што гэта чалавек заможны, свецкі, знатны ўрадовец, дык трэба ставіцца да яго з павагаю, ветліва, імкнуцца выклікаць у яго добрыя ўражанні.

Але ротмістар – стары верабей, якога не так лёгка правядзеш на мякіне, здагадаўся, адкуль вецер дзьме. Хоць часам, раздобраны падхалімам пана прэзідэнта, не меў моцы адмовіцца ад старапольскай гасціннасці, а таксама ад жадання старога ваякі пагутарыць, аднак заўсёды, як мог, стараўся даць зразумець, што не рады бачыць яго ў сваім доме. Нарэшце, пераканаўшыся, што пан прэзідэнт з-за халоднага прыёму не толькі не адчувае непрыязні, але яшчэ аднаго разу хацеў купіць для Юзі ласункі ў маркітана¹⁶, які, відавочна намоўлены ім, з’явіўся адразу пасля ягонага прыезду, проста кінуў яму ў твар:

– Выкарыстай, васпан дабрадзея, лепш, што называецца, *гэтыя грошы*, каб выкупіць рэшту закладзенага срэбра! Яна ж не гарадская мармузэля, каб ад залётнікаў падарункі браць, а тым больш ад жанатых людзей! І пан прэзідэнт лепей бы, што называецца, клапаціўся пра жонку ды глядзеў гаспадарку, бо з гэтага квасу не будзе піва! Не будзе!

– Пан ротмістар занадта прынцыповы, верыць ва ўяўнае, недаверлівы, падазроны. Гэта й нядзіва! Ён ведае свет і ягоную сапсаванасць! А гады першае неперашалелае маладосці мае даюць яму права сурова судзіць мяне! Але, калі ласка, па мінулым не мяркуюце пра мяне! У сталыя гады нараджаюцца паважныя думкі! Сапраўднае каханне здольнае ачысціць душу, як агонь золата... крокі да разводу з маёй жонкаю я ўжо пачаў.

– Ці то каханне ачышчае душу, ці, што называецца, яе пэцкае, – гэта не мой клопат, мосці дабрадзею! Ксёндз-пробашч пра чыснец ведае лепш, але і я ведаю, што датуль другі рэгімент¹⁷ на кватэры не ставяць, пакуль з іх першы не з’едзе. А хоць бы і да разводу дайшло, то, не дакараючы Яснавяльможнага прэзідэнта, *што прысягі не трымае, той веры не мае*. Наша Юзя не нарадзілася ні Яснавяльможнаю, ні тым больш метрэсаю! Не для ката сала, *не для вараб’я пшэніца*, што называецца, мосці дабрадзею. Лепей, пан прэзідэнт, зробіш, калі выкупіўшы рэшту срэбра, перастанеш сваімі наведваннямі даваць суседзям падставы дзеля абгавораў!

– Няхай пані ротмістрава, дабрадзеяка, заступіцца за мяне перад шаноўным мужам! Дамы лепей могуць зразумець, калі гаворка пра сардэчныя справы... у справах гэтае катэгорыі іхняе прызванне быць палюбоўнымі арбітарамі.

Пані Марыля хацела штосьці сказаць, ужо нават рот напалову адкрыла, але ротмістар так на яе глянуў, што ейныя словы замерлі на вуснах.

Зразумеў пан прэзідэнт, што гэта не жарты, што небяспечна са старым ваякам да трох лічыць, дык, не чакаючы дажджу, павярнуў аг-

лоблі пры добрай пагодзе. Юзя з усяго гэтага тое найлепей зразумела, што прысмакаў, ад якіх у яе ўжо слінка цякла, мець не будзе.

V

Пасля ад'езду прэзідэнта пані Саросікава не здолела больш трымаць язык за зубамі, бо ён круціўся, як пінскі ўюн¹⁸ у бучы¹⁹. Лінула на мужа плынь змешаных са слязьмі слоў, “што калі відавочнае шчасце само ідзе ў даччыныя рукі, ён жыццё ёй ломіць сваімі дзівацтвамі і грубіянствам, што яна большае мае права на дачку, чым ён на падчарку, і г. д., і г. д., і г. д.”.

Пан ротмістар звычайна людзей, якія бачаць рэчы выразна ды грунтоўна, і не думаючы сыходзіць з разважліва абранага шляху, не палыхаючыся закідаў, ані абураючыся імі, даў жонцы выгаварыцца. Ён хадзіў сабе з самым спакойным выразам твару па хаце і, часам паварочваючыся на хвілінку да яе, зазіраў у вочы, як мараход у тую частку неба, адкуль бура нясе хмары, каб пабачыць, калі сціхне шторм і распагодзіцца неба. Калі нарэшце яна ўжо закончыла апошняе *segno dal fine*²⁰, прамоўленых па некалькі разоў лемантацый, ён стаў перад ёю, паківаў галавою ды сказаў:

– Не дарэмна людзі кажучь: у кабеты лепшы калаўрот у роце, чым той, на якім ніці круцяць, і ў яе валасы доўгія, але розум кароткі! *Гавары, дай паказывай*, што называецца. Ён з Юзям ажэніцца! *Каб ён так быць на сьвеце ведаў!* Каб нават і папраўдзе хацеў, і мог, узяўшы развод, ажаніцца, дык ці ж варта аддаваць яе гэтаму хадзячаму трупі! Эмігранту з катафалка, што называецца, бо на яго ўжо даўно на тым свеце порцыя ідзе, а ён на гэтым госціць, дзякуючы толькі адпачынку.

– Тым лепей, калі хутчэй памрэ, няхай толькі, як абяцаў, апіша.

– Добра васпані гаварыць цяпер “тым лепей”, калі чатырма дзесяткамі гадоў ад юрлівасці цела, што называецца, і ад д'яблавых спакусаў аджагналася! *Карова забыла, як целушкою была*. А сама ці ж хацела ісці за рэгента²¹, застаўшыся ўдавою! “Тым лепей! Тым лепей!”, а хто васпані гарантуе, што ён хутка смяротны марш пяткамі прабарабаниць? Усё ж вядома, што і сухі вярбовы кол альбо засушаны на зіму пастарнак, што называецца, упіхні ў вільготную зямлю, дык парасткі пусціць. Так і стары распуснік, ажаніўшыся з маладою здароваю дзяўчынаю, здароў'е і жыццё з яе ў сябе перацягне, сам папраўляцца пачне, а яна сохнуць будзе, як капуста, што называецца, без каранёў, калі іх крот падточыць. Ці ж адна гэта, паквапіўшыся на запіс, чакаючы з нябожчыка чаравікі, стаптала ногі па калена, а пазней, што называецца, ніхто з добрымі зубамі не паквапіўся на гатовы хлеб, бо той ужо

сплеснеў. Прыемна было б васпані слухаць, каб дачка, пайшоўшы замуж, спявала б:

Вышчарыў зубы,
Хацеў мае губы
Сляпы, як лясная сава.
А я маладзенька,
а я прыгажэнька,
Ой, няшчасна мая галава.
Душыцца кашлем
Усю ночку на ложку,
Ой, няшчасна мая галава.
Яго вочы запалі,
Рукі дрыжалі,
Не можа лыжку трымаць.
А я міленькая,
А я салатзенькая
Не буду з дзедам спаць.
Хачу, каб дні ляцелі,
Калі няма мне з ім пацехі, –
Удавой хутчэй бы стаць²².

Юзя, не адважваючыся ў прысутнасці бацькоў, паказаць, што разумее песеньку, уцякла у сенцы, каб там вольна порскнуць ад смеху. Пані Марыля нават адчула, што вясёлая думка, сагнаўшы ёй з твару маршчынкі гневу, выклікала ўсмешку на вуснах, а трапіўшы да сэрца, разагнала кроў, гневам і жалем сабраную каля яго. Ротмістар напаў-жартам, напаўсур’ёзна казаў далей:

– Што васпані большае, чым я, на Юзю мае права – бо матка, а я айчым – пра гэта, што называецца, і вераб’і на даху ведаюць, *але чыя кароўка, таго і цяля!* Колісь ты, галубка, паслушэнства мне абяцала перад алтаром, бо Бог мяне мужчынаю стварыў ды даў яшчэ розум, дык я табе рызыкаваць шчасцем твае ўласнае дачкі і добрым імем нашага дому не дазволю! І загадваю васпані раз і назаўсёды: калі ў маю адсутнасць д’ябал прынясе прэзідэнта ў залёты, – Юзі яму не паказваць і як хутчэй пазбыцца яго з дому. Ужо й так людзі з прычыны ягоных наведванняў языкі аб нас чэшуць... А няхай прыедзе яшчэ пры мне халяўкі смаліць, дык я яму, што называецца, прысмалю тое месца, адкуль ногі пачынаюць расці. Так дам, што дзесятаму закажа.

Пані Марыля не настойвала на сваім, бо ведала, што калі пан Ан-тось успомніў сам і лічыць патрэбным нагадаць іншым, што ён гаспадар у хаце, дык з рахманага мужа раптоўна пераўвасабляўся ў пана ротмістра Пінскае брыгады, выпростваў згорбленыя плечы, станавіўся на паўлокця вышэйшым ды так задзірліва ўзнімаў галаву, што не

толькі вадзіць яго за нос у гэтай паставе, але нават дастаць да носа не было магчымасці. А кульбакаю так у зямлю стукаў, што, здавалася, быццам грукат падлогі адгукаўся на плячах у слухачоў злавесным прароцтвам.

Не маючы ахвоты настойваць на сваім, пані Марыля аднак, як і ўсе ейныя сёстры аднае матулі Евы, у душы думала сабе: “Ліхаштурхі – ладны маёнтак! Матка пані прэзідэнтавай сядала б на першай лаўцы ў касцёле; ксёндз-пробашч падаваў бы ёй пацалаваць паціну пасля імшы; ездзіла б на калясцы, хадзіла б у атласе і г. д., і г. д. Прэзідэнт, відавочна, сам будзе імкнуцца, каб не застаць мужа дома, а я, калі прыедзе, выганяць яго і не падумаю, лепш пастарацца, абы муж пра тое не ведаў. А як прэзідэнт развядзецца з жонкаю ды з гатовым тэстаментам у руках зробіць Юзі прапанову і яна сама згодзіцца, дык і муж не будзе супраць і г. д., і г. д.”.

VI

З надыходам вясны, калі растаў снег і высахла зямля, пан Саросік, заняты ворывам, сяўбою яравых, пазней пасадкаю ды акучваннем бульбы, рыхленнем папару, а з надыходам лета – касьбою ды жнівом, рэдка калі ўдзень заглядаў дадому. Пан прэзідэнт, паразумеўшыся з паняю Марыляй пры спрыянні паслужлівай суседкі, няраз пад прыкрыццём лясочка, што цягнуўся з боку Ліхаштурхаў да самага ротмістравага маёнтку, пешкі пракрадаўся, калі ведаў, што пана Антося не застане дома. Насіў Юзі ласункі ды кампліменты, а пані ротмістравай – падлашчванні ды ўшанаванні. Юзя з’ядала прысмакі, кпіла сабе па-свойму з кампліментаў і з прэзідэнта. Пані Марыля прымала ўсё за чыстую манету, цешылася, быццам ёй медам сэрца шмаравалі, і вельмі часта забывала пра гаспадарку, абы прысутнічаць пры наведваннях прэзідэнта. У хаце звычайна нікога з людзей не заставалася апрача старога кухаркі, колісь Юзінае мамкі, ды і тая належала да змовы. У тым баку, куды цягнуліся палеткі, а ў нізіне і лугі пана ротмістра, была шырокая адкрытая раўніна, якую ўсю можна ахапіць вокам. Праз вакно відаць было здалёк пана ротмістра, калі ён вяртаўся дадому. Дык прэзідэнт заўсёды меў дастаткова часу выскачыць з хаты, каб, закрыты гаспадарскімі будынкамі, паспець да лясочка, пакуль пан Антось прыцягнецца на сваім коніку. То й ішло ўсё па плану змоўшчыкаў. Ротмістар ні пра што не здагадваўся, цалкам забыўся пра прэзідэнта, перадусім, ніколі не згадваў пра яго.

Тым часам лета набліжалася да канца; на пытанні пані Марылі, ці хутка ён развядзецца, прэзідэнт, як мог спрытна, хлусіў. Але восень на носе, жніво вось-вось закончыцца, сяўба азімых не задоўжыцца;

пан Антошь у поле ездзіць перастане, таемныя візіты на пшык сыдуць. І прэзідэнт, і ротмістрава турбаваліся гэтым нямала, абодвум гэта было непажадана, абодва аднолькава далёка былі ад мэты, хоць кожны з іх меў не толькі іншую, але і перпендыкулярна супрацьлеглую. Як раптам пасля апошняга, як здавалася, у тую восень спаткання, на якім марна ламалі галаву, каб выдумаць прыёмы на далейшае, бо слушна сумняваліся, абы сустрэчы ў суседкі (праект, прапанаваны прэзідэнтам), атрымалі дазвол-санкцыю ротмістра. Ён сам зняў на час усялякія цяжкасці. Заканчваючы абед, звярнуўся да жонкі:

– Заварылі мне, васпані, кашу, што называецца, *дай упечы гусака на дарогу*; трэба валачыся ў Гародню па той пракляты радавод. Мне, старому, тая паперка мала прыдасца; мне і так ужо лоб не паголяць, таксама блізкіх сваякоў па мячы не маю, аднак жа нешта не хочацца пазбывацца продкавых кляйнотаў, хоць бы і дзеля памятки самое! Тым больш, калі звязаныя з імі прывілеі зноў ідуць угару. Буду, перадусім, спакойны перад нападкамі, выкрунтасамі ніжэйшага земскага суда, не будуць мяне палохаць бомы ды чырвоны каўнер²³; добра таксама далёкіх, хоць і незнаёмых сваякоў абараніць ад рэкруцтва і падаткаў.

Пані Марыля ад шчырага сэрца завіхалася над прыгатаваннем мужу падарожнага запасу. (Меўся забавіцца сама мала пару тыдняў з дарогаю). Ротмістар адчыніў стары куфэрак з паперамі, доўга перабіраў і ўзіраўся ў іх, асядлаўшы нос акулерамі, выбраў, нарэшце, патрэбнае, падрыхтаваў усё і назаўтра на досвітку сеў у запрэжаны дзвюма кабыламі вазок ды рушыў у дарогу.

Увечары таго ж дня пан прэзідэнт, пайнфармаваны пра ад’езд ротмістра, завітаў з вялізным кашом садавіны (а трэба ведаць, што Ліхаштурхі здаўна славіліся багатым на дзівосныя гатункі садам). Аддаючы Юзі садавіну, ён выпаліў такую напышлівую высакамоўна-класічную апастрофу, быццам конна прыехаў з двухгаловага Алімпу, з над берагоў Гіпакрэны на крылатым Пегасе, а не брычкаю з Ліхаштурхаў, і вусны яшчэ ад кастальскай вады не абсохлі. Юзя смяялася з ягонае арацыі да знямогі, не разумеючы і сотае яе долі. Больш прыемнай для яе была садавіна ліхаштурхаўскага саду, чым пераспелы плод, згатаваны ў мазгаўні іхняга пана.

Матуля то мірганнем, то жэстыкуляцыяй дакарала свавольніцу, а калі й гэта не дапамагала, ускрыквала: “Юзечка! А гэта пекна! Ды май жа розум! Адумайся! Вось гэта цудоўна! Што пан прэзідэнт пра цябе падумае!”

І тут нечакана за дзвюрамі сенцаў пачуўся голас пана ротмістра. Ён, як пярун у гневе, граміў чэлядзь за нейкі там непарадак. Перапа-

лохаліся ўсе ў хаце, маўляў, Труба Страшнага Суда зайграла ім у вуха. Юзя выпусціла напалову з'едзены румыны, як яна сама хвіліну назад, яблык. Пані Марыля загукала: “Бяда будзе! Ужо раззлаваўся!” Вымавіла, праўда, ціха, але выразам твару, узняццем рук столькі сілы дадала таму выкрыку, што пан прэзідэнт страціў рэшту заечае адвагі. Гнаны страхам, ён кінуўся да вакна, што выходзіла ў сад, але ў пана Антося прытрымліваліся старога звычаю: напярэдадні *Пяцінкі*²⁴ вокны забіць, абмазаць.

Марыля, кіраваная хутчэй інстынктам, чым нейкім розумам, схавала яго за каўнер і, як каплуна ў катух, запхнула пад малжэнскае ложка, а пасля імгненна схавала кош з садавінай пад Юзіным ложкам; дзяўчына ж прыбрала ўсё астатняе, што магло сведчыць пра візіт прэзідэнта.

На шчасце, ротмістар не спяшаўся заходзіць, а калі адчыніў дзверы, дык аніводнага следу парушэння ягонае волі не засталася, нават кілім, якім быў абіты спод ложка, перастаў гайдацца.

Запалены гневамі, мармычучы нешта сабе пад нос і моцна стукаючы аб падлогу кульбакаю, пан Антось мінуў першы пакой, нават не зірнуўшы на падчарку і жонку. У другім ён затрымаўся на сярэдзіне, агледзеўся, пайшоў у кут, дзе між шафаю і запечкам стаяла акутая скрыня, схіліўся, выняў з-за яе сувой папераў і, вярнуўшыся ў першы пакой, сеў на малжэнскае ложка.

– От! Што называецца, старасць не радасць! *Заганяв дарма з даров кабылы ні про што ні за што!* Ужо мне з маёю пасечанаю галавою не дзіўна, што забыўся; але як вы не заўважылі, што я паперы на скрыні пакінуў!.. Закінулі іх яшчэ за скрыню, маўляў, мышам на аджыўленне. Шчасце, што ў Мастах, сустрэўшыся з панам рэгентам на перавозе, хацеў з ім параіцца, – за пазуху мац, мац, што называецца, ажно там папераў няма! “От! – падумаў, – *безгалове на чалавека пшышлосе*, што называецца, маспане!”

Праз хвіліну, нюхаючы вакол сябе і нахіляючы галаву ўніз, нібы хацеў зазірнуць пад ложак, дадаў:

– Але чаго гэта тут так сабакам смярдзіць! Відаць, Рабка пад ложак забраўся!

– Ды адкуль жа? Дзверы ж нязменна зачынены! Так нешта вашэці-галубку падалося.

Пан ротмістр, не слухаючы аднак адказу, не звярнуўшы ўвагі на хваляванне і сполах жонкі, пачаў кульбакаю мацаць пад ложкам.

– Глядзі, васпані, – ёсць! А вон! А вон!

І ўсё лацвей ды лацвей падмацоўваў словы ўдарамі кульбакі. Рабка стагнаў, вішчаў нямым голасам, але вылазіць не хацеў.

Юзя, легкадумнасць якой перамагла страх, уцякла ў каморку, закрываючы вусны далоняю, каб не порскнуць гучным смехам.

Пані Марыля спачатку пасля кожнага руху кульбакі канвульсійна ўзнімала ўгару далоні з расстаўленымі пальцамі і адкрывала ўсё шырэй і шырэй вусны, быццам хацела крыкнуць “ай!”; нарэшце, бачачы, што удары не толькі не спыняюцца, а наадварот, становяцца шпарчэйшымі і мацнейшымі, ахопленая ўсё новым і новым страхам (паводле метаду Ганемана²⁵), крыкнула ад перапалоху:

– Ай! Ай! Што вашэць, пане Антоць, робіш! Злітуйся!

– І што? Можа, надзець чырвоную шапку ды прасіць яго, каб вылез!

Пры гэтых словах ён так моцна піхнуў кульбакаю, што і пад ложкам адазвалася, нібы запозненае рэха воклічу пані Марылі, “ай! ай! ух! ух!”; і нешта нечакана схапіла кульбаку.

– А шэльма! *Глядзецце яго!* Што называецца! Яшчэ зубамі за кій хапае!

Кажучы гэта, ён раптоўна пацягнуў на сябе. Нешта, быццам мех сечкі, высунулася з-пад ложка, і дзве рукі, канвульсійна прычэпленыя да кульбакі, вылезлі з-пад кіліма. Ротмістар з праўдзівым ці ўяўным здзіўленнем закрычаў:

– *А гэто ж глядзецце што за дзіво!*

Ды зазіраючы пад ложка, дадаў з яшчэ большым здзіўленнем:

– А!.. пан прэзідэнт! Ці ж мажліва гэта! Перапрашаю, перапрашаю, але хто ж тут вінаваты! Хто ж ведаў! Так нязручна размясціцца! Гэтак заўсёды, хто ў солад улезе, таго свінні з’ядуць; як пасцелеш, так і выпішся. Перапрашаю, перапрашаю! Сталася так, што няма чаго ўжо рабіць! Перапрашаю! Проша да нас! Проша!.. Ясачка! Кавы для пана прэзідэнта.

І, уклечыўшы, дапамагаў прэзідэнту вылазіць; а той з перапалоху і ад болю так розум страціў, што не ведаў, як дзейнічаць далей: ці то плакаць, ці то смяцца, ці то гневацца, ці то, вырваўшыся з ротмістарых рук, уцякаць. Але з надламанымі рэбрамі не чуў у сабе дастаткова сілаў і, не ведаючы за што ўхапіцца, што выбраць, рабіў усё пакрысе разам. Войкаў, стагнаў і выціраў слёзы, быццам бы надзяваючы і папраўляючы на носе акуллары, лаяў іх, а таксама быццам бы і парык, што ў яго паспадалі, і смяўся таксам быццам бы.

А ротмістар усё падпускаў шпількі.

– Ой, у пана прэзідэнта заўсёды адны жарты ў галаве.

Той хацеў тут жа сысці не развітваючыся, але з-за настойлівасці ротмістра ён мусіў чакаць, пакуль кабеты згатавалі каву; а ротмістар, быццам нічога й не было, апавядаў яму, як у маладосці ў войску ён

таксама любіў выкінуць каленца. Але жанатым людзям у сталым веку гэтага рабіць не варта. Дык ён раіць па-сяброўску, як зычлівы слуга Яснавяльможнага прэзідэнта-дабрадзея, адумацца ды пакінуць жарты маладзейшым.

Якая там была ў іх споведзь – гэта нас не датычыць; я не паручуся за тое, што пан ротмістар не адпусціў грахі кананічным біскупскім посахам; досыць таго, што паню Марылю ён прымусіў пакаяцца і пераканаў цалкам адрачыся ад думкі зрабіць дачку ўладальніцай Ліхаштурхаў. Прэзідэнт таксама прыслухаўся да збаўленчых парадаў ротмістра, не паказаўся болей у ягоным доме.

Пра Юзю, можа, раскажу табе, чытач, пазней, калі ты пажадаеш тое ды захочаш цярпліва слухаць, бо гэта будзе ўжо раман немалога аб'ёму.

ЗАЎВАГІ

¹ Таварыш у войску Рэчы Паспалітай меў такое ж значэнне, што і афіцэр-ротмістар. Падчас вайны кароль мог даручыць кожнаму таварышу кіраўніцтва значным вайсковым аддзелам. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай вайсковая сістэма таварышаў выкарыстоўвалася Аўстрыяй, Прусіяй і Расіяй дзеля фармавання аддзелаў конніцы, якія пазней (1807 г.) сталі ўланскімі карпусамі. ² Гаворка пра падзеі вайны 1812 г. Пан Саросік служыў у войску Напалеона. ³ Урок, заданне. ⁴ Ганарары. ⁵ У антычнай літаратуры Паліфем – гэта пастух, з выродлівасці якога ўсе смяюцца і які марна заляцаецца да німфы Галатэі. ⁶ Мафусаіл – адзін з прабацькоў чалавецтва. Выславіўся як доўгажыхар: пражыў 969 гадоў. ⁷ Крывая шабля. ⁸ Брат марыянін. ⁹ Пан Антоць, здаецца, эпалетаў у войску не даслужыўся, але ў правінцыйным слоўніку тытулаў ніжэйшай ступені для былых вайскоўцаў як ротмістар альбо капітан, калі служыў у пяхоце, няма. (Прыпіс аўтара апавядання). Ротмістар – камандзір роты альбо аддзела конніцы. ¹⁰ Беларускія сказы і словы, напісаныя аўтарам лацінкаю, выдзелены курсівам. ¹¹ Ярка-чырвонае сукно. Тут: радавіты шляхціц. ¹² Крывая шабля. ¹³ У рымскай міфалогіі: багіня кветак. ¹⁴ Гаворка пра Пінэці (Pinetti) – славутага італьянскага штукара, што напрыканцы XVIII ст. даваў сеансы ў Гародні. Памёр напачатку XIX ст. у Бярдзічаве. ¹⁵ Другі клас у езуіцкіх і базыльянскіх школах. ¹⁶ Вандроўны гандляр. ¹⁷ Вайсковы адзел. ¹⁸ Уюн – від рыбы, якою славіцца Пінск і Ленчыца. (Прыпіс аўтара апавядання). ¹⁹ Буч – від плеченага з лазы венцера. (Прыпіс аўтара апавядання). ²⁰ Іду ад канца (італ.). ²¹ Кіраўнік канцылярыі. ²² Народная песня. Глядзі 2 том “Збору” п. Вуйціцкага, старонка 248. (Прыпіс аўтара апавядання). ²³ Гаворка пра царскіх жандараў. ²⁴ Час, калі завязваецца зерне (“пятка”). Не мае пастаяннага дня ў календары. ²⁵ Адзін з самых вядомых у XIX ст. гамеапатаў.